

WIOLETA DANILEWICZ

WIELE MIEJSC – JEDNA PRZESTRZEŃ

Mobilność stała się stałą cechą współczesnego świata, a przemieszczenia zagraniczne jej typowym przykładem. W świetle koncepcji socjologii mobilności Johna Urry'ego¹ społeczeństwa odrywają się od miejsca, a „człowiek świata”, „człowiek globalny”² to terminy na stałe wpisujące się w badania i rozważania dotyczące relacji człowieka z miejscem oraz odkrywania znaczenia miejsca w budowaniu jego tożsamości i identyfikacji. Konsekwencje aktualnych, globalnych doświadczeń świata charakteryzują się nie tylko takimi cechami, jak uniformizm, standaryzm, homogenizm, lecz i złożoność a nawet dysjunkcja³. W tej różnorodności dużą rolę odgrywa przestrzeń, w jakiej porusza się człowiek, oraz miejsce, w którym się znajduje. Dotychczas postrzegano miejsce jako względnie trwałe, oparte na historycznych odniesieniach, na pamięci własnej i przodków, na więziach społecznych i interakcjach przebiegających w konkretnej przestrzeni i czasie, dające poczucie bezpieczeństwa i tożsamości wynikającej z praktyki a nawet osobistego zaangażowania. Doświadczenia współczesnego świata wymagają nowej interpretacji miejsc i przestrzeni, w których żyjemy.

W tekście stawiam tezę, że miejsce na skutek m.in. migracji zaczęło wymagać się ponownego dostrzeżenia i szerszej interpretacji. Jego celem jest

Dr hab. WIOLETA DANILEWICZ, prof. UwB – kierownik Zakładu Pedagogiki Społecznej, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku; adres do korespondencji: ul. Świerkowa 20, 15-328 Białystok; e-mail: w.danilewicz@uwb.edu.pl

¹ J. URRY, *Socjologia mobilności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.

² Z. BAUMAN, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2000.

³ A. APPADURAI, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, Kraków: Universitas 2005.

także próba prezentacji wybranych przykładów przekształcania się przestrzeni i jej układni. Opieram się na przykładzie koncepcji transnarodowości oraz „rodzin światowych”⁴.

Tekst składa się z trzech części. W pierwszej dokonuję przeglądu podstawowych ujęć definicyjnych przestrzeni i miejsca. W drugiej prezentuję koncepcję transnarodowości, jako przykładu aktualnego podejścia do doświadczeń współczesnych nomadów. Część trzecia stanowi próbę ukazania doświadczeń rodziny transnarodowej w budowaniu jej rodzinnej przestrzeni oraz wynikających z nich implikacji dla szerszych obszarów analiz.

1. PRZESTRZEŃ I MIEJSCE

Przestrzeń fizyczna (ang. *space*) posiada granice wyznaczone punktami geograficznymi lub fizycznymi; może być bardziej ograniczona, np. jako określone miejsce, terytorium, lub bardziej rozległa, jako obszar, w których jednostki funkcjonują w wytworzonych przez siebie przestrzeniach fizycznych, naznaczając ją codziennymi praktykami społecznymi. Jeśli przestrzeń fizyczna jest wytworem człowieka, może stać się przestrzenią społeczną. Przestrzeń to więc miejsce praktyk społecznych⁵. To przestrzeń społeczna (ang. *social space*) oparta na systemie więzi społecznych, relacjach społecznych i interakcjach między jednostkami.

Obie przestrzenie, tj. fizyczna i społeczna, zawsze współistnieją, a zasadnicza różnica między nimi polega na tym, że przestrzeń fizyczna jest bardziej statyczna i cieleśnie doświadczalna, natomiast przestrzeń społeczna jest abstrakcyjnym wytworem umysłowym (ang. *mental construct*)⁶. Przestrzeń społeczną określają przede wszystkim więzi społeczne. Są to powiązania współuzależniające jednostki i podtrzymujące istnienie wspólnoty, np. więzi rodzinne. Powiązania te „spajają” jednostki w całość, która jest ukierunkowana na dobro wspólnoty⁷. Aby budynek stał się domem – jego fizyczna przestrzeń

⁴ U. BECK, E. BECK-GERNSHEIM, *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2013.

⁵ T. CRESSWELL, *Place. A Short Introduction*, Oxford: Blackwell Publishing 2004.

⁶ Tamże.

⁷ A. PIEKUT, *Wysoko wykwalifikowani wewnątrzunijni migranci w Warszawie – w przestrzeni społecznej czy w transnarodowej przestrzeni przepływów?* CMR Working Papers 2013, <https://depot.ceon.pl/xmlui/bitstream/handle/123456789/1429/WP63.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 20.10.2016].

musi zostać naznaczona emocjonalnym stosunkiem jego mieszkańców do niego (tę analogię można przenieść na inne przestrzenie fizyczne).

Przestrzeń społeczną jednostki stanowi zatem system współzależności różniących się trwałością i siłą powiązań, które są na co dzień tworzone lub podtrzymywane. W społeczeństwach przednowoczesnych przestrzeń i miejsce zwykle miały charakter konkretny – były „gdzieś” umiejscowione. Według klasycznej koncepcji, zaczerpniętej z myśli Martina Heideggera⁸, miejsce jest wyodrębnione z całości; charakteryzuje się „duchem” (*genius loci*) nadającym mu tożsamość; ma historyczną ciągłość; oferuje możliwość spoczynku; jest autentyczne oraz nie ma charakteru komercjalizacji. Aktualne doświadczenia człowieka powodują, że człowiek stał się obywatelem świata, co wywołuje bezpośrednio i pośrednio doświadczenia związane z miejscem. Przykłady podane w dalszej części tekstu dotyczące transnarodowości wskazują, że „miejsce” nie jest już jednoznacznie przypisane swojemu dotychczasowemu przeznaczeniu.

Nie zawsze charakter miejsca wyznacza dotychczas przypisaną mu rolę. Różnorodność przyczyn zmiany traktowania miejsca przyczynia się do konieczności jego nowej interpretacji. Nowoczesność oderwała mieszkańców od konkretnych miejsc, zmieniając przestrzenne wymiary ich życia. Anthony Giddens⁹ proces ten określił jako oddzielenie czasu i przestrzeni (*time-space distanciation*), w którym zachodzi tworzenie relacji społecznych „na odległość”. Spostrzeżenie to rozbudował J. Urry¹⁰, który stwierdził, że w świecie powszechnej ruchliwości, w „erze nomadyzmu” miejsce traci moc stałego i pewnego schronienia, a zaczyna przypominać bardziej charakterem motel lub przystanek. Staliśmy się globalnymi obywatelami, co ma wymiar bezpośrednich i pośrednich doświadczeń związanych z miejscem. Dlatego w świecie niezliczonych możliwości, wieloaspektowego przemieszczania się (fizycznego, wirtualnego), mamy do czynienia z coraz szerszym i częstszym zjawiskiem niestałości miejsca. Dostrzegamy, na podstawie własnych i innych przeżyć, że miejsce jako obszar doświadczania świata przez człowieka pozostaje w coraz słabszym związku z przestrzenią fizyczną. „Zdaniem Manuela Castellsa, ten nowy sposób organizacji życia społecznego i ekonomicznego, zdefiniowany przez niego w kategoriach przestrzeni przepływów (ang. *space of flows*), prowadzi do nieznanych wcześniej zjawisk – jednoczesnej fragmentacji i integracji. Rola miejsca wydaje się tu bardzo istotna, zwiększa ono

⁸ M. HEIDEGGER, *Budować, mieszkać, myśleć*, Warszawa: Czytelnik 1997.

⁹ A. GIDDENS, *Konsekwencje nowoczesności*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008.

¹⁰ J. URRY, *Socjologia mobilności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.

bowiem szansę na zbudowanie kulturowych, politycznych i fizycznych «mostów» między przestrzenią fizyczną i wirtualną¹¹. Tę myśl można kontynuować, opierając się na spostrzeżeniach Michaela Maffesoli¹², który dostrzega nowe wspólnoty, w których funkcjonujemy. W tej socjologicznej refleksji dotyczącej konsekwencji przemian współczesnych społeczeństw wyraźna jest konstatacja o wyzwaniu się jednostek spod wpływu wspólnot, które dotychczas definiowały indywidualne i grupowe miejsce człowieka w społeczeństwie. Pojawiają się jednak nowe formy integracji społecznej, nowe formy wspólnotowości oraz nowe sposoby tworzenia wspólnot dotychczasowych, które wynikają z potrzeb lub konieczności dostosowywania się do realiów przemian „Nowe plemiona – wspólnoty” tworzą się wokół zróżnicowanych i podzielonych zainteresowań, przekraczają granice geograficzne, kulturowe i inne (np. wiekowe, klasowe). Na skutek procesu indywidualizacji poszczególne osoby stają się aktorami własnych biografii i nowego porządku społecznego, podejmując odpowiedzialność za kształt swego życia¹³.

Arjun Appadurai dostrzegając i analizując sfery zmian we współczesnej rzeczywistości społecznej, podkreśla: „nie znaczy to, że nie ma już względnie stabilnych społeczności i więzów pokrewieństwa, przyjaźni, pracy i zabawy, jak również więzów urodzenia, sąsiedztwa i innych form przynależności. Trzeba jednak stwierdzić, że otoczka ochronna tych stabilnych układów jest wszędzie rozdzielana przez przetaczający się ludzki potok w miarę, jak coraz więcej osób i grup ludzkich realnie przemieszcza się w przestrzeni geograficznej lub snuje marzenia o porzuceniu miejsca swojego życia”¹⁴.

Zasygnalizowane nowe możliwości i nowe doświadczenia człowieka spowodowały, że miejsce rozumie się znacznie szerzej niż w poprzednich ujęciach. Według Tima Cresswella miejsce „stanowi proces, a więc nie «jest», lecz «się staje». Jest to lokum, które skupia wiele różnych historii, nie ma zatem jednej, historycznie wyznaczonej tożsamości. Jest otwarte na obcych, a samo doświadczenie miejsca może być udziałem osób mobilnych”¹⁵. W tym ujęciu miejsce stało się lokalizacją dynamiczną, zmienną, otwartą. Traktowane

¹¹ M. CASTELLS za: M. DYMNIKA, *Od miejsca do nie-miejsca*, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia Sociologica 36(2011), s. 48.

¹² M. MAFFESOLI, *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008.

¹³ Tamże.

¹⁴ A. APPADURAI, *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, Kraków: Universitas 2005.

¹⁵ Za: M. LEWICKA, *Miejsce*, w: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, Warszawa: Wydawnictwo Scholar 2014.

jest jako „specyficznie ludzka przestrzeń doświadczania świata, «przestrzeń znacząca», obejmująca doświadczenia podmiotów w ich kulturowych, politycznych i społecznych aspektach”¹⁶. David Harvey określa je jako konstrukt materialno-społeczny; „produkt” społecznych relacji „rozciągniętych” w czasie i przestrzeni. Takie miejsce nie ma już charakteru całości i spójności, lecz sugeruje otwartość. Nieuniknione jest więc przyjęcie założenia, że „ludzie i miejsca pozostają w dynamicznych, zmiennych relacjach i zależnościach, i że nie ma „podstawowego miejsca” istniejącego w swojej rzeczywistej autentyczności, czekającego na odkrycie¹⁷. Ma to szczególne znaczenie dla funkcjonowania współczesnych migrantów.

2. MIEJSCE I PRZESTRZEŃ W ŚWIETLE KONCEPCJI TRANSNARODOWOŚCI

Problematyka uwarunkowań, przebiegu i konsekwencji przemieszczeń zagranicznych jest bogatym zbiorem. Od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, tj. od tzw. transnarodowego punktu zwrotnego (ang. *transnational turn*), szerzej niż dotychczas podejmuje się próby rozpoznania związku migrantów z krajem pochodzenia¹⁸. Pozwoliły one na dostrzeżenie nowych obliczy migracji w kontekście relacji między migrantami a osobami, miejscami i przedmiotami w przestrzeniach społecznych.

Intensyfikacja międzynarodowej mobilności przyczyniła się do powstania nowego pojęcia i jego konceptualizacji – przestrzeni transnarodowej (ang. *transnational space*). Dostrzeżono, że ukształtowała się transnarodowa przestrzeń społeczna (ang. *transnational social space*)¹⁹, na którą składają się podtrzymywane więzi o charakterze społecznym i symbolicznym; rozszerza się ona ponad geograficzne granice, pomiędzy którymi migranci przemieszczają się. Według Thomasa Faista²⁰ pojęcia takie, jak „ponadnarodowa przestrzeń społeczna” (ang. *transnational social spaces*), „międzynarodowe obszary spo-

¹⁶ Za: A. MĘCZKOWSKA, *Locus educandi. Wokół problematyki miejsca w refleksji pedagogicznej*, w: *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław: DSWE TWP 2006.

¹⁷ Za: M. DYMNIKA, *Od miejsca do nie-miejsca*, s. 2.

¹⁸ S. VERTOVEC, *Migration and Other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-Fertilization*, „International Migration Review” 37(2003), z. 3, s. 13.

¹⁹ A. PORTES, *Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities, 1997*, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/papers/portes.pdf> [dostęp: 10.01.2010].

²⁰ T. FAIST, *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Space*, Oxford: Clarendon Press 2000.

łączone” (ang. *transnational social fields*) lub „ponadnarodowe formacje społeczne” (ang. *transnational social formations*) odnoszą się do zaistniałych więzi między geograficznie mobilnymi osobami, sieciami i organizacjami przebiegającymi przez granice wielu państw. Przestrzeń tę budują także relacje i więzi rodzinne o ponadterytorialnym charakterze – odbywają się nie w miejscu (ang. *place*), lecz właśnie w przestrzeni (ang. *space*).

Mozaikę przestrzeni transnarodowej tworzą, według Faista²¹, małe grupy, a w zwłaszcza spokrewnione systemy, sieciowe powiązania, transnarodowe wspólnoty oraz międzynarodowe organizacje. Globalne przepływy kapitałów, przekazy medialne, działania instytucji politycznych, wielonarodowych korporacji określane są jako typ transnarodowości odgórnej (ang. *transnationalism from above*)²². Z kolei codzienne doświadczenia migrantów to typ transnarodowości oddolnej (ang. *transnationalism from below*). W tym znaczeniu „transnarodowość nazywana jest również «ugruntowaną» (ang. *grounded transnationalism*) lub «zakorzenioną» (ang. *rooted transnationalism*), gdyż dotyczy przestrzeni «poniżej» poziomu narodowego i obejmuje zjawiska zachodzące w wielu lokalizacjach (ang. *multi-local*), w których społeczności migrantów są umiejscowione i mobilne”²³.

„Transmigrantami”, według Rogera Waldingera²⁴, są osoby, które po wyjeździe z jednego państwa do drugiego żyją ponad granicami tych państw, uczestnicząc w społecznych relacjach osadzających je jednocześnie w więcej niż jednym państwie narodowym. Są to głównie migranci ekonomiczni, ale także artyści, naukowcy, sportowcy, dyplomaci, studenci.

W transnarodowej przestrzeni sieci migracyjne funkcjonują ponad granicami państwowymi i wiążą ze sobą jednostki zamieszkujące w dwóch różnych krajach. Nie ulegają one rozerwaniu po wyjeździe, a nawet osiedleniu się migranta w nowym miejscu.

Przestrzeń tę charakteryzują także: więzi o charakterze społecznym i symbolicznym oraz ich treści; relacje rodzinne mające charakter ponadterytorialny; adaptacja i akceptacja życia w dwóch światach przy równoczesnej działalności na rzecz obu krajów²⁵; dynamika procesu, gdyż następuje w nim akumulacja różnych kapitałów i ich skutków; konstruowanie tożsamości na podstawie do-

²¹ Tamże.

²² A. PORTES, *Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities*, 1997.

²³ A. PIEKUT, *Wysoko wykwalifikowani wewnątrz unijni migranci w Warszawie*, s. 13.

²⁴ R. WALDINGER, *Between “Here” and “There”: Immigrant Cross-Border Activities and Loyalties*, „International Migration Review” 42(2008), z. 1.

²⁵ A. PORTES, *Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities*, 1997.

świadczeń wynikających z funkcjonowania migrantów w więcej niż jednym kraju; transfery ekonomiczne, kulturalne, społeczne i inne.

Podsumowując omawiany wątek należy ponownie stwierdzić, że transnarodowy paradygmat analiz dotyczy tych osób, które prowadzą życie w dwóch państwach (ang. *dual lives*) oraz utrzymują relacje i związki z krajem pochodzenia. Skupia uwagę na różnych formach i sposobach powiązań, które krzyżują się między dwoma lub kilkoma krajami. Cechą współczesnego świata jest rozszerzanie się liczby migrantów pomiędzy państwami przy równoczesnym utrzymywaniu wspólnotowej odpowiedzialności materialnej i jedności (ang. *collective welfare and unity*)²⁶, zwłaszcza w sferze życia rodzinnego.

Wskazana transnarodowa perspektywa analiz procesów migracyjnych daje możliwość wieloaspektowego i interdyscyplinarnego podejścia badawczo-analitycznego. Ten dynamicznie rozwijający się kierunek prac migratologicznych wynika z dostrzeżenia złożoności procesów migracji. Odmienność tej perspektywy polega na innym sposobie ujmowania życia migrantów. Jak twierdzi Steven Vertovec, „większość badań nad migracjami ma generalną tendencję do skupiania się na sposobach adaptacji migrantów do miejsca migracji, lub na sposobach, w jakich są z niego wykluczeni”²⁷. Transnarodowość wychodzi poza tę bipolarną optykę. Interesuje się za to różnymi formami i sposobami powiązań, które przekraczają granice państw, z tego powodu przedmiotem badań są tu zakorzenione w życiu codziennym relacje i działania społeczne aktorów zaangażowanych w proces migracji²⁸.

3. RODZINA TRANSNARODOWA

– „RODZINA ŚWIATOWA”

Żyjemy w świecie, w którym to, co do tej pory było znane – miłość, związki, rodzina – zmienia się. Zmieniło się też terytorium wymagane do utrzymania związków i relacji, gdyż nie ma już wyraźnych granic fizycznych ani komunikacyjnych. Coraz więcej rodzin funkcjonuje w różnych układach. Kwestie dotyczące związków i relacji międzyludzkich w dobie globalizacji

²⁶ D. BRYCESON, U. VUORELA, *The transnational family: New European frontiers and global networks*, Oxford: Oxford University Press 2002.

²⁷ S. VERTOVEC, *Transnationalism and identity*, „Journal of Ethnic and Migration Studies” 27(2001), z. 4, s. 574.

²⁸ U. APITZSCH, I. SIOUTI, *Biographical Analysis as an Interdisciplinary Research Perspective in the Field of Migration Studies*, 2007, www.york.ac.uk/res/researchintegration/Integrative_Research_Methods/Apitzsch%20Biographical%20Analysis%20April%202007.pdf [dostęp: 20.09.2016].

i powszechnych migracji podejmują m.in. Ulrich Beck i Elisabeth Beck-Gernsheim²⁹. Dostrzegają i prezentują wybrane przykłady „rodzin światowych”, które stały się podstawą do ukazania nowych realiów życia rodzinnego. Rodziny te nie mają cech tzw. rodziny tradycyjnej (stałej, o wspólnym miejscu zamieszkania itp.). Nie pasują też do wyobrażeń o specyfice rodziny opartej na jej „stałej naturze”. Stanowią przykład niestandardowych rozwiązań rodzinnych, tj. takich, które dotychczas występowały w marginalnym zakresie lub nie istniały. Charakteryzują się innymi niż tradycyjnie przyjęto (np. w kulturze europejskiej) sposobami wchodzenia do niej (np. przez adopcje zagraniczne, turystykę matrymonialną), funkcjonowaniem (np. w rozłące ze względu na ekonomiczne wyjazdy zagraniczne), relacjami utrzymywanymi podczas rozłąki migracyjnej bądź budowanymi w związkach mieszanych kulturowo itp.

Czy rozumiemy jeszcze świat, w którym żyjemy? – to pytanie, na które odpowiedź wymaga nowej interpretacji, także w zakresie doświadczeń rodzinnych. „W jaki sposób można bardziej systematycznie opisać i pojąć to, co od dłuższego czasu jest szeroko rozpowszechnionym doświadczeniem codzienności? W jaki sposób miłość i rodzina stają się punktem przecięcia światów? Co się dzieje, gdy narodowe granice i międzynarodowe porządki prawne, prawa migracyjne i linie podziału pomiędzy większością społeczeństwa a mniejszościami a także między Pierwszym a trzecim Światem, przebiegają przez środek rodziny? Co to oznacza dla miłości i intymności, kiedy miłość staje się miłością na odległość, miłością na długi dystans ponad krajami i kontynentami?”³⁰ – to kolejne pytania wymagające szerokiej, nowej perspektywy badawczej. Ich wielość świadczy o złożoności doświadczeń wynikających z nowych przestrzeni i miejsc, w których człowiek przebywa. „Żyjemy w świecie, w którym ten ukochany jest często daleko, a ktoś daleki nierzadko bywa tym najbliższym”³¹.

Niektóre „rodziny światowe” tworzone są w mniejszym lub większym stopniu ze względu na okoliczności i konieczności zewnętrzne. Inne, wyłącznie w wyniku swobodnej decyzji. Bez względu jednak na specyfikę przyczyn coraz więcej osób, par, rodzin doświadcza globalnej wspólnoty losu. Jej konsekwencje to miłość ponad granicami geograficznymi, kulturowymi i politycznymi, funkcjonowanie bliskich sobie osób w kilku miejscach „razem na odległość” lub w jednym miejscu, lecz budowanym z kilku poprzednich (np. w związkach mieszanych kulturowo).

²⁹ U. BECK, E. BECK-GERNSHEIM, *Miłość na odległość*.

³⁰ Tamże, s. 19.

³¹ Tamże, s. 20.

„Rodziny światowe” mają wspólną cechą, tj. „stanowią miejsce, w którym dosłownie ucieleśniają się różnice zglobalizowanego świata”³². Przykładem takiej rodziny jest ta rozłączona z powodu migracji ekonomicznej małżonków, rodziców, dzieci. Fizyczna rozłąka w tak funkcjonujących rodzinach nie jest utożsamiana z „zawieszeniem” relacji rodzinnych, co w konsekwencji prowadzi do konkluzji, że rodzina taka nadal stanowi wspólnotę pomimo rozdzielania. Siły je utrzymujące jako całość są mocniejsze niż siły prawne i fizyczne, które rozdzielają ich członków³³. Rodziny te podtrzymywane są, zdaniem przywołanego autora, przez rozszerzone sieci społeczne, pozwalające doświadczeniom transnarodowości uformować „płynną ciągłość”, a nie radykalną fragmentaryzację życia na odrębne światy. Rozproszeni członkowie rodziny połączeni są w jednej społecznej przestrzeni na podstawie emocjonalnych i finansowych więzi. Utrzymują kontakt przez nowoczesne formy komunikacji oraz – coraz częściej – przez fizyczne przemieszczenia pomiędzy krajami wysyłającymi i przyciągającymi.

Poczucie wspólnoty rodzinnej może zatem przewycięzać geograficzny dystans. Przypomnijmy – kulturowe, polityczne i ekonomiczne procesy zachodzące w transnarodowej przestrzeni społecznej obejmują akumulację różnorodnych rodzajów kapitału: ekonomicznego, kulturowego, a zwłaszcza społecznego, głównie w postaci zasobów przenoszonych przez więzi społeczne. To właśnie w tej przestrzeni odbywają się „rodzinne strategie”, które pozwalają trwać pomimo rozdzielania miejsca. Strategie te to zbiór indywidualnych działań realizowanych przez poszczególnych członków rodziny w celu utrzymania jej jedności. Elastyczność form życia rodzinnego oraz – w wielu przypadkach – refleksyjny sposób ich interpretacji przez wszystkich członków omawianych rodzin, buduje wewnętrzne zasoby tych rodzin do radzenia sobie z ich osobistą i rodzinną sytuacją. Relacje rodzinne mogą zatem „przewycięzać” geograficzny dystans, tworząc transnarodowy obszar społeczny (ang. *transnational social field*)³⁴.

Propozycja transnarodowego traktowania doświadczeń rodzinnych podczas fizycznej rozłąki pozwala traktować „rodzinę na odległość” (jedną z typów „rodziny światowej”) jako alternatywną konstrukcję kulturową wobec funkcyj-

³² Tamże, s. 12.

³³ F. HERRERA LIMA, *Transnational Families*, w: *New Transnational Social Spaces. International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*, red. L. Pries, London: Routledge 2001.

³⁴ N. GLICK SCHILLER, L. BASCH, C. SZANTON BLANC, *From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration*, „Anthropological Quarterly” 68(1995), 1.

nalistycznego ujmowania rodziny pełnej. „Jej alternatywność wiąże się z potraktowaniem rozłąki jako jednego ze współczesnych kontekstów funkcjonowania rodziny, na skutek przestrzennej i temporalnej separacji jej członków żyjących co najmniej w dwóch państwach”³⁵.

Transnarodowa rodzina funkcjonuje w kilku miejscach, lecz w konkretnej – rodzinnej – przestrzeni, którą samodzielnie tworzy. Stanowi też przykład konieczności świadomego przekształcania przestrzeni fizycznej (w której znajdują się migranci) w przestrzeń społeczną, która pozwala im funkcjonować w kilku miejscach, ale w jednej – transnarodowej przestrzeni.

ZAKOŃCZENIE

Aktualne badania dotyczące miejsca coraz częściej mają charakter interdyscyplinarny, czego konsekwencją jest poszerzanie się dotychczasowego obszaru badań m.in. nad środowiskiem życia człowieka. Podejmowane działania w tym zakresie wskazują na konieczność ponownego rozpoznania roli i znaczenia miejsca, zwłaszcza w obliczu mobilności. Podjęta problematyka dotyczy meandrów życia współczesnego człowieka, żyjącego w globalnych warunkach, splatających się w czasie i przestrzeni. Człowiek, coraz częściej żyjąc w kilku miejscach, tworzy jedną, własną przestrzeń. Podany przykład „rodzin światowych” jako zbioru różnych konfiguracji rodzinnych (ze wskazaniem na rodzinę transnarodową) jest tylko jednym z przykładów nowej, globalnej codzienności.

Funkcjonowanie w kilku miejscach – ale w swojej własnej przestrzeni życia – jest wyzwaniem nie tylko dla osób doświadczających migracji. Jest także sprawdzianem dla jego otoczenia. Dla rodziny, która tak jak w przypadku zaprezentowanych rodzin transnarodowych, buduje własne strategie radzenia sobie z rozłąką w celu utrzymania wspólnoty rodzinnej. Dla szerszego otoczenia, które, poznając potrzeby migranta, może ułatwić mu budowanie przestrzeni do życia w nowym miejscu. Badacze potrzebują więc nowych kategorii do odczytywania znaczenia miejsca i przestrzeni w życiu współczesnego człowieka. Istnieje potrzeba dostrzeżenia i wprowadzenia nowych kategorii do odczytywania doświadczeń współczesnego nomada oraz ich operacjonalizacja. Przede wszystkim jednak istnieje potrzeba wykorzystania wiedzy o miejscu i przestrzeni dla tych, którzy muszą je tworzyć na nowo.

³⁵ R. SALAZAR PARREÑAS, *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*, Stanford: Stanford University Press 2001.

Kwestie wynikające z makrostruktur stają się rozpoznawane w sferze mikrostruktury, tj. skupiają się na działaniach podmiotowych, relacjach społecznych i indywidualnym kontekście. Praktyki „działające się” ponad dotychczasowymi doświadczeniami niosą wyraźne społeczne implikacje. Mają też charakter edukacyjny, gdyż przez świadomość miejsca i umiejętności nadawania mu znaczenia można budować własne, indywidualne poczucie związku z nim. Opierając się na konstruktywistycznej perspektywie postrzegania miejsca, Maria Mendel dostrzega, że „miejsca nie są, jakie są, lecz są tym, za co biorą je ludzie. Ważne są przede wszystkim ich znaczenia”³⁶. Zatem „miejsca są tym, czym czynią je ludzie (ang. *place makers*) i dlatego przede wszystkim należy je rozumieć jako artefakt kulturowy o prymarnym charakterze”. Miejsca „są ludzkie”, gdyż nie istnieją bez znaczeń, jakie im nadajemy. Jednocześnie i człowiek nie istnieje bez miejsc, bez znaczeń, które je budują. Spostrzeżenie to bezpośrednio odnosi się do aktualnych wyzwań edukacyjnych, gdyż wynika z potrzeby kształtowania związków edukacji z miejscami, w których ona się toczy³⁷. Wyzwanie to ma szczególne uzasadnienie w dobie wielości globalizacyjnych powiązań, do których odniesiono się w pierwszej części tekstu. Wzajemność relacji powoduje, że człowiek sam kreuje miejsca, ale i miejsce kreuje człowieka. Dlatego badacze szczególną rolę przypisują pracy animacyjnej, która – „jeśli przebiega ze świadomością miejsca – może zyskiwać inspirujące, teoretyczne zakorzenienie oraz przybierać w rezultacie oryginalne formy jednostkowej i społecznej autokreacji”³⁸. Wchodzenie w interakcje z miejscem prowadzić może do traktowania tegoż jako wspierającego rozwój, wspomagającego w nowej sytuacji. Takie postrzeganie roli miejsca ściśle mieści się we wskazanym ujęciu społecznej animacji. A wynika m.in. z koncepcji tożsamości A. Giddensa, w świetle której świadomość własnego „ja” jednostki, jej tożsamość staje się refleksyjnym projektem w świecie opartym na nowym, posttradycyjnym porządku. Projekt ten opiera się z kolei na przemianach zachodzących w życiu jednostek, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Przeplatanie się tych wymiarów stało się jednym z elementów procesu tworzenia się tożsamości opartej na refleksyjnym projekcie odkrywania i konstruowania siebie.

Zauważam w tym zakresie wybrane implikacje dla praktyki społecznej, a zwłaszcza edukacyjnej, tj.:

³⁶ *Pedagogika miejsca*, s. 29.

³⁷ Tamże, s. 23.

³⁸ Tamże, s. 22.

- szerokie otwarcie działań edukacyjnych, w tym animacyjnych, na potrzeby wynikające ze zmienności bądź „inności” miejsc;
- dostrzeżenie miejsca i jego znaczenia w perspektywie społeczeństwa globalnego, w tym wielokulturowego w badaniach naukowych;
- rozpoznanie, opis i analizę doświadczania miejsc, co pozwoli na bardziej świadome i przez to pełniejsze ich tworzenie;
- włączenie wiedzy o znaczeniu miejsc do praktyki akademickiej; wiedzy o przemianach miejsc, o potrzebie i możliwościach ich rozpoznania, zagospodarowania – zarówno w przestrzeni realnej, jak i np. wirtualnej.

Zdaję sobie sprawę ze złożoności podjętej problematyki i ograniczonego jej ujęcia. Z całą pewnością przestrzeń i miejsce wymagają szerokiej diagnozy ze względu na konieczność rozpoznania ich roli w życiu współczesnych nomadów. Problematyka dotycząca adaptacji migrantów i do migrantów na skutek wydarzeń ostatnich lat tym bardziej wymaga ponownej, szerokiej i wieloaspektowej analizy, także w podjętym obszarze.

BIBLIOGRAFIA

- APPADURAI A.: *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, Kraków: Universitas 2005.
- APITZSCH U., SIOUTH I.: *Biographical Analysis as an Interdisciplinary Research Perspective in the Field of Migration Studies*, 2007, www.york.ac.uk/res/researchintegration/Integrative_Research_Methods/Apitzsch%20Biographical%20Analysis%20April%202007.pdf [dostęp: 20.09.2016].
- AUGE M.: *Nie-miejsca. Wprowadzenie do antropologii hipernowoczesności*, tłum. R. Chymkowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2010.
- BAUMAN Z.: *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, przeł. E. Klekot, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 2000.
- BECK U., BECK-GERNSHEIM E.: *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*, tłum. M. Sutowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2013.
- BRYCESON D., VUORELA U.: *The transnational family: New European frontiers and global networks*, Oxford: Berg Publishers 2002.
- CASTELLS M.: *Społeczeństwo sieci*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- CRESWELL T.: *Place. A Short Introduction*, Oxford: Blackwell Publishing 2004.
- DANILEWICZ W.: *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, Białystok: Trans Humana 2010.
- DYMNICKA M.: *Od miejsca do nie-miejsca*, „Acta Universitatis Lodzianensis”. *Folia Sociologica* 36(2011).
- FAIST T.: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Space*, Oxford: Clarendon Press 2000.

- FAIST T.: *The Transnational Social Spaces of Migration*, (Working Papers – Center on Migration, 10), Bielefeld: COMCAD 2006.
- GIDDENS A.: *Konsekwencje nowoczesności*, tłum. E. Klekot, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008.
- GLICK SCHILLER N., BASCH L., SZANTON BLANC C.: *From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration*, „*Anthropological Quarterly*” 68(1995), 1.
- HARVEY D.: *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Oxford: Blackwell 1999.
- HEIDEGGER M.: *Budować, mieszkać, myśleć*, Warszawa: Czytelnik 1997.
- HERRERA LIMA F.: *Transnational Families*, w: *New Transnational Social Spaces. International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century*, red. L. Pries, London: Routledge 2001.
- HONDAGNEU-SOTELO P., AVILA E.: “‘I’m here, but I’m there’: the meanings of transnational motherhood”, „*Gender and Society*” 5(1977).
- LEWICKA M.: *Miejsce*, w: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2014.
- MENDEL M.: *Pedagogika miejsca*, Wrocław: DSWE TWP 2006.
- MAFFESOLI M.: *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych*, tłum. M. Bucholc, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008.
- MĘCZKOWSKA A.: *Locus educandi. Wokół problematyki miejsca w refleksji pedagogicznej*, w: *Pedagogika miejsca*, red. M. Mendel, Wrocław: DSWE TWP 2006.
- PIEKUT A.: *Wysoko wykwalifikowani wewnątrzunijni migranci w Warszawie – w przestrzeni społecznej czy w transnarodowej przestrzeni przepływów?* CMR Working Papers 2013, <https://depot.ceon.pl/xmlui/bitstream/handle/123456789/1429/WP63.pdf?sequence=1&isAllOwed=y> [dostęp: 20.10.2016].
- PORTES A.: *Globalization from Below: The Rise of Transnational Communities*, 1997, <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/papers/portes.pdf> [dostęp: 10.01.2010].
- SALAZAR PARREÑAS R.: *Servants of Globalization: Women, Migration, and Domestic Work*, Stanford: Stanford University Press 2001.
- TUAN Y.F.: *Przestrzeń i miejsce*, przeł. A. Morawińska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1987.
- URRY J.: *Socjologia mobilności*, tłum. J. Stawiński, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- VERTOVEC S.: *Migration and Other Modes of Transnationalism: Towards Conceptual Cross-Fertilization*, „*International Migration Review*” 37(2003), z. 3.
- VERTOVEC S.: *Transnationalism and identity*, „*Journal of Ethnic and Migration Studies*” 27(2001), z. 4.
- WALDINGER R.: *Between “Here” and “There”: Immigrant Cross-Border Activities and Loyalties*, „*International Migration Review*” 42(2008), z. 1, s. 3-29.

WIELE MIEJSC – JEDNA PRZESTRZEŃ

Streszczenie

W znanej koncepcji relacji miejsca do przestrzeni Yi Fu Tuan (1987) dostrzeżono, że przestrzeń i miejsce wzajemnie się splatają. Minione dziesięciolecie, a zwłaszcza doświadczenia współczesnego, mobilnego świata spowodowały, że relację przestrzeni i miejsca należy ponownie zdefiniować. Miejsce nie jest już trwałe, oparte na historycznych odniesieniach, na pamięci własnej i przodków, na więziach społecznych i interakcjach przebiegających w jednej przestrzeni i czasie. W tekście postawiono tezę, że zmiana miejsca pobytu na skutek coraz większej mobilności współczesnego świata nie skazuje migrantów na zerwanie więzi z miejscem dotychczasowym. Staje się ono (na podstawie proponowanego przez Creswella rozumienia, 2004) lokalizacją otwartą i dynamiczną, to jest taką, która się tworzy, jest otwarta na innych i opiera się na wielu różnych historiach.

W interpretacji odniesiono się do koncepcji transnarodowości i przykładu rodziny transnarodowej, które tworzą nową przestrzeń do życia rodzinnego w rozłące przestrzennej.

Słowa kluczowe: migracje; przestrzeń; miejsce; transnarodowość; rodzina transnarodowa.

MANY PLACES – ONE SPACE

Summary

Yi Fu Tuan's well known idea of relation between space and place (1987) depicts them as being mutually entwined. Nevertheless, past decades of increasing mobility resulted in the need of redefining the thus far known perception of space and place relation. The place is no longer discerned as permanent, it is based neither on historical references, nor on one's own memory and the memory of one's ancestors, nor on social bonds and interactions occurring in a specific space and at a specific time. The text's thesis assumes that changing the place of residence due to the escalating mobility of contemporary world does not necessarily result in breaking the bonds with the previous location. Basing on the Creswell's understanding of the matter (2004), the previous location becomes an open and dynamic place, which is still being created and is available for other people. This location is built upon multiple and various stories.

In the following document the author pertains to the concept of transnationality and to the example of transnational families that create new space for family life in spatial separation.

Key words: migration; space; place; transnationalism; transnational family.